

ความผิดของเขาแต่เราต้องรับผิดชอบ

โดย นางธันยธร ท้าวกอก
ตำแหน่งนิติกรชำนาญการ กองกฎหมาย
สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยขอนแก่น

เรามักจะได้ยินคำกล่าวที่ว่า “ใครทำกรรมอะไรไว้ คนนั้นย่อมเป็นผู้ต้องได้รับกรรมนั้น” ซึ่งก็คงเป็นเรื่องที่เรารู้และเข้าใจว่าปกติแล้วมันก็ย่อมจะเป็นเช่นนั้น แต่ถ้าวันนี้ดิฉันจะชวนคุณผู้อ่านทุกท่านมาคุยกันว่า เอ๊ะ??? แล้วมันมีกรรมใดใหม่ ที่เราไม่ได้เป็นผู้ก่อ แต่เราต้องได้รับผลของกรรมนั้น ซึ่งหากดินฉันจะพูดว่า “มี” ก็คงจะเล่นเอาวิชาพระพุทธศาสนาที่เราจำเรียนกันมาแต่อ้อนแต่ออดสะเทือนไปไม่น้อยว่าไหมคะ แต่ที่พูดไปเช่นนั้นไม่ได้จู่ๆ ดิฉันก็พูดพล่อยๆ เลื่อนลอยไปแต่อย่างใดค่ะ ที่พูดมานั้นล้วนเป็นสิ่งที่มีความหมายท่านว่าไว้ทั้งสิ้นจริงๆ หากท่านไม่เชื่อท่านต้องตามดิฉันมาเปิดประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ โดยพร้อมเพรียงกันเลยคะ ต้องออกตัวก่อนว่านี่เป็นเพียงตัวอย่างที่ยกมาบางส่วนเท่านั้นคะ

กรณีที่ ๑ นายจ้างต้องรับผิดชอบร่วมกับลูกจ้าง เรื่องแรกที่เรหยิบยกมาเล่าสู่กันฟังนี้ปรากฏใน มาตรา ๔๒๕ บัญญัติไว้เลยว่า “นายจ้างต้องร่วมกันรับผิดชอบกับลูกจ้างในผลแห่งละเมิด ซึ่งลูกจ้างได้กระทำไปในทางการที่จ้างนั้น” เป็นอย่างไรกันบ้างคะ อ่านมาถึงตรงนี้ เข้าใจกันว่ายังไง หากยังงวยงงสงสัย ดิฉันก็ขอสรุปให้ฟังง่ายๆ ว่า **“เมื่อใดก็ตามถ้าลูกจ้างของเราทำงานที่เราจ้าง แล้วไปทำให้คนอื่นเสียหาย นายจ้างต้องรับผิดชอบในความเสียหายด้วย”** นั่นเอง พอได้ยินเช่นนี้แล้วบรรดานายจ้างทั้งหลายก็พึงระลึกเสมอว่า การจ้างลูกจ้างนั้นควรจะต้องใช้ความระมัดระวังอย่างยิ่ง และในการมอบหมายงานก็ควรพิจารณาความรู้ความเชี่ยวชาญของลูกจ้างของตนใช้งานให้เหมาะกับคน อาจลดความรับผิดชอบของนายจ้างได้บ้าง แต่อย่างไรก็ตามโลกก็หาได้โหดร้ายเช่นนั้นเสมอไป เพราะการที่นายจ้างจะต้องรับกรรมที่ลูกจ้างได้กระทำเสมือนเป็นกรรมของตนเองนั้น จะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ว่า **“ต้องเป็นการกระทำในทางการที่จ้าง”** ด้วย นั่นหมายความว่าถ้าความเสียหายไม่ได้เกี่ยวข้องกับงานที่รับจ้าง นายจ้างก็ไม่ต้องรับผิดชอบนั่นเอง แล้วอะไรจะถือเป็นการกระทำในทางการที่จ้างบ้าง เรามาดูตัวอย่างที่ศาลตัดสินไว้ ซักสองตัวอย่างค่ะ

ตัวอย่างแรก ลูกจ้างปฏิบัติงานในตำแหน่งเจ้าหน้าที่สารบรรณ ไม่ได้ทำงานขับรถยนต์ให้นายจ้าง แต่ในขณะที่เกิดเหตุ นายจ้างมอบหมายให้เจ้าหน้าที่สารบรรณขับรถยนต์ไปทำงานของนายจ้าง และนายจ้างก็นั่งในรถยนต์มาด้วยกัน ปรากฏว่าลูกจ้างได้ขับรถชนท้ายรถยนต์ของผู้อื่น กรณีนี้นายจ้างต้องรับผิดชอบร่วมกับลูกจ้าง เพราะถือว่าลูกจ้างทำละเมิดในทางการที่จ้าง (ฎีกาที่ ๑๔๗/๒๕๔๘) **ตัวอย่างที่สอง** ลูกจ้างขับรถของนายจ้างไปบรรทุกผักในทางการที่จ้าง ระหว่างทางแวะรับประทานอาหารและดื่มสุราจนเมาและถูกทำร้ายร่างกายด้วยความโกรธแค้นส่วนตัวที่ถูกทำร้ายลูกจ้างจึงขับรถของนายจ้างพุ่งชนผู้เสียหายถึงแก่ความตาย กรณีเช่นนี้ถือเป็นผู้มีส่วนตัวไม่เกี่ยวข้องกับกิจการในทางการที่จ้างหรือกรอบแห่งการจ้างของนายจ้าง นายจ้างจึงไม่ต้องรับผิดชอบ (ฎีกาที่ ๓๗๕๐/๒๕๔๕)

หลังจากได้อ่านตัวอย่างไปแล้ว ท่านผู้อ่านคิดอ่านอย่างไรบ้าง แต่ส่วนตัวแล้วการที่กฎหมายกำหนดไว้เช่นนี้ ดิฉันคิดว่าเป็นธรรมแล้ว เพราะถ้าเราลองย้อนกลับไปจะพบว่าเมื่อใดที่ลูกจ้างได้กระทำการงานที่จ้างแล้ว ประสบผลสำเร็จ แน่แน่นอนว่านายจ้างย่อมได้รับประโยชน์ในทางธุรกิจของตน ดังนั้น หากเมื่อใดก็ตามความเสียหายได้เกิดขึ้นในทางการที่จ้าง ซึ่งนายจ้างมีส่วนสั่งการ นายจ้างก็ควรจะต้องรับผิดชอบร่วมกันด้วย เอาเป็นว่าเรื่องนี้ วินวินกันทั้งสองฝ่ายเพราะต้องถือว่าลูกจ้างทำกรรมอะไร ในทางการที่จ้างไม่ว่าประโยชน์หรือโทษนายจ้างก็รับผิดชอบร่วมกัน กรรมนั้นจึงถือเป็นของนายจ้างด้วยนั่นเอง

กรณีที่ ๒ พ่อแม่หรือผู้อนุบาลต้องรับผิดชอบร่วมกับผู้เยาว์หรือผู้วิกลจริต และเรื่องที่สองที่จะยกขึ้นมาเล่าให้ฟังนี้ จะพบในมาตรา ๔๒๙ บัญญัติว่า “บุคคลใดแม้ไร้ความสามารถเพราะเหตุเป็นผู้เยาว์หรือวิกลจริตก็ยังคงต้องรับผิดชอบในผลที่ตนทำละเมิด บิดามารดาหรือผู้อนุบาลของบุคคลเช่นนี้ย่อมต้องรับผิดชอบร่วมกับเขาด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรแก่หน้าที่ดูแลซึ่งทำอยู่นั้น” พออ่านมาตรงนี้ก็งงงเงิงอีกว่า กฎหมายนี้เขียนว่ายังไง ดิฉันก็จะสรุปให้ฟังง่ายๆว่า “ถ้าผู้เยาว์ หรือคนวิกลจริต ไปทำความเสียหาย ก็ต้องรับผิดชอบด้วยตนเอง แต่ไม่เพียงเท่านั้น พ่อแม่ของผู้เยาว์ หรือผู้ดูแลคนวิกลจริต จะต้องร่วมกันรับผิดชอบ เว้นแต่ถ้าได้ทำหน้าที่ดูแลดีแล้วก็ไม่ต้องรับผิดชอบด้วย” เป็นอย่างไรบ้างคะ พอได้ฟังคำอธิบายแล้ว ไม่น่าว่าจะสงสัยยิ่งกว่าเดิมหรือไม่ ซึ่งดิฉันคิดว่าท่านคงเข้าใจดี แต่บางท่านอาจมีข้อสงสัยต่อไปอีกว่า เอ๊ะ??? แล้วที่ว่า “ผู้เยาว์” นี้คืออะไรกันหนอ ก็ขอตอบง่ายๆว่า คือคนที่อายุยังไม่ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ นั่นเอง ซึ่งผู้เยาว์นี้จะต้องอยู่ในความดูแลของ “บิดามารดา” บางท่านก็จะเอ๊ะ??? ต่ออีกว่า แล้ว “คนวิกลจริตหละ” คือใคร ก็ขอตอบง่ายๆว่า คือ “คนบ้า” นั่นเอง แต่หากจะกล่าวลงลึกอีกหน่อยก็คงจะหมายถึงคนที่ควบคุมสติตนเองไม่ได้ และไม่มีความรู้สึกผิดชอบอย่างบุคคลธรรมดา รวมถึงบุคคลที่มีกิริยาอาการผิดปกติธรรมดา เพราะสติวิปลาสเนื่องจาก เจ็บป่วย ซึ่งความบ้านั้นจะต้องเป็นอย่างหนักมากและเป็นอยู่เป็นประจำด้วย ถึงจะได้ชื่อว่าเป็นคนวิกลจริตและศาลต้องสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถด้วย ซึ่งเมื่อศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถแล้วจะต้องอยู่ในความดูแลของบุคคลที่ชื่อว่า “ผู้อนุบาล” ซึ่งเมื่อพิจารณาจากหลักกฎหมายข้างต้นแน่นอนว่า พ่อแม่ของผู้เยาว์ หรือผู้อนุบาลอาจต้องรับผิดชอบกับผู้เยาว์หรือคนวิกลจริตเมื่อไปก่อความเสียหายขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม ดิฉันก็จะขอพูดคำเดิมว่า โลกก็ไม่ได้โหดร้ายเช่นนั้นเสมอไป เพราะถ้าพ่อแม่หรือผู้อนุบาล พิสูจน์ได้ว่า **ตนได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรแก่หน้าที่แล้ว ก็ไม่ต้องไปรับผิดชอบด้วย** แต่เมื่อใดก็ตามที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าตนได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรในการดูแลแล้วแน่นอนว่าจะต้องรับผิดชอบร่วมกับผู้เยาว์หรือคนวิกลจริตด้วย ซึ่งอย่างไรที่จะถือว่ารระมัดระวังหรือไม่ระมัดระวังนั้น เรามาดูตัวอย่างกันเลยคะ

ตัวอย่างแรก แม่เห็นลูกซึ่งเป็นผู้เยาว์ถือปืน จึงว่ากล่าวตักเตือน แต่ลูกไม่เชื่อฟัง แม่เพียงเอาปืนไปซ่อนไว้ พอลับหลังแม่ ลูกก็เอาปืนมาเล่นอีก ถือว่าการว่ากล่าวตักเตือนของแม่เพียงเท่านั้น ไม่ใช่การใช้ความระมัดระวังตามสมควรแก่หน้าที่ดูแลของตนในฐานะเป็นแม่ แม่จึงต้องร่วมรับผิดชอบในการที่ลูกประมาทเลินเล่อเอาปืนยิงผู้อื่นตาย (ฎีกา ๙๗๔/๒๕๐๘) พ่อของผู้เยาว์ ยอมให้ผู้เยาว์ที่ยังไม่มีใบอนุญาตขับรถ ขับรถออกไปตามถนนสาธารณะ ซึ่งในขณะนั้นผู้เยาว์มีอายุ ๑๖ ปี ถือว่าพ่อมิได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรแก่หน้าที่ดูแลผู้เยาว์ เมื่อผู้เยาว์ขับรถไปชนผู้เสียหาย พ่อจึงต้องร่วมรับผิดชอบต่อผู้เสียหายด้วย (ฎีกา ๔๘๐/๒๕๔๘) **ตัวอย่างที่สอง** ผู้เยาว์อายุ ๑๔ ปี มีความรู้ผิดชอบพอสมควร ใช้ไม้เป็นอาวุธทำร้ายร่างกายผู้อื่น เมื่อไม่ปรากฏว่าผู้เยาว์ มีนิสัยเกรงขอรังแกผู้อื่นมาก่อน ย่อมเป็นการยากที่จะให้พ่อแม่ใช้ความระมัดระวังควบคุมดูแลตลอดเวลา ทั้งตามพฤติการณ์ที่ผู้เยาว์ใช้ไม้ขว้างทำร้ายร่างกายผู้อื่นเป็นการกระทำลับหลังพ่อกับแม่ด้วย จึงเป็นเรื่องยากที่จะคาดคิดหรือควรคิดได้ว่าผู้เยาว์ จะกระทำเช่นนั้น พ่อแม่ไม่มีโอกาสปฏิบัติเป็นอย่างอื่นได้ดีกว่านี้แล้ว ถือว่าได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรแก่หน้าที่ดูแล พ่อแม่จึงไม่ต้องรับผิดชอบด้วย (ฎีกา ๒๖๙๒/๒๕๔๐)

ท่านผู้อ่านคิดอย่างไรบ้างในเรื่องนี้ แต่ดิฉันคิดว่าสาเหตุที่กฎหมายกำหนดให้บุคคลดังกล่าวต้องมารับผิดในความเสียหายร่วมกับ ผู้เยาว์ หรือคนวิกลจริต นั้น อันที่จริงก็เป็นไปตามหลักการของเหตุและผล กล่าวคือผู้เยาว์หรือคนวิกลจริต เป็นผู้หย่อนความสามารถในการกระทำการต่างๆ หรือเป็นผู้ที่ไม่อาจแยกแยะดีชั่วหรือสิ่งใดถูกหรือผิด เมื่อพ่อแม่มีหน้าที่ตามธรรมชาติที่จะต้องดูแลเลี้ยงดูบุตร ส่วนผู้อนุบาลก็เป็นผู้มีหน้าที่ตามกฎหมาย

ที่จะดูแลคนวิกลจริต จึงต้องถือว่าบุคคลทั้งสองมีภาวะผูกพันที่จะป้องกันมิให้ ผู้เยาว์ หรือคนวิกลจริต ไปทำความเสียหายได้ หากผู้เยาว์ หรือคนวิกลจริตไปก่อความเสียหาย พ่อแม่หรือผู้อนุบาลอาจต้องรับผิดชอบด้วย ซึ่งก็นับว่า จะต้องร่วมกันรับกรรมที่ผู้อื่นได้ก่อขึ้นอย่างสมเหตุสมผลตามฐานะานุรูปแล้ว

กรณีที่ ๓ อาจารย์ นายจ้าง หรือผู้ดูแลต้องรับผิดชอบร่วมกับบุคคลผู้ไร้ความสามารถ ความรับผิดชอบนี้อยู่ในมาตรา ๔๓๐ ซึ่งบัญญัติว่า “ครูบาอาจารย์ นายจ้าง หรือบุคคลอื่นซึ่งรับดูแลบุคคลผู้ไร้ความสามารถ อยู่เป็นนิตยภัต ชั่วครั้งคราวก็ดี จำต้องรับผิดชอบร่วมกับผู้ไร้ความสามารถในการละเมิด ซึ่งเขาได้กระทำลงในระหว่างที่อยู่ในความดูแลของตน ถ้าหากพิสูจน์ได้ว่าบุคคลนั้น ๆ มิได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควร” ดิฉันขออธิบายให้เข้าใจง่ายๆ ว่า “ใครก็ตามที่ดูแลคนไร้ความสามารถ จะต้องร่วมรับผิดชอบในความเสียหายที่คนไร้ความสามารถได้ทำขึ้นในเวลาที่อยู่ในความดูแลของตน เว้นแต่ถ้าได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรแล้วถึงจะไม่ต้องรับผิด” ซึ่งหากพิจารณาแล้วจะเห็นว่าคล้ายๆกับกรณีที่ ๒ เหมือนกันค่ะ เพียงมีข้อแตกต่างกันนิดหน่อยตรงผู้ที่เป็นผู้ไปทำความเสียหาย คือกรณีนี้เป็น “ผู้ไร้ความสามารถ” และดิฉันขออธิบายคล้ายสังสัยว่า “ผู้ไร้ความสามารถ” ก็คือคนวิกลจริตเช่นเดียวกับกรณีที่ ๒ นั่นเอง แต่แตกต่างกันตรงที่อาจเป็นคนวิกลจริตที่ศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถหรือศาลยังไม่สั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถก็ได้ ส่วนเงื่อนไขการที่จะต้องร่วมรับผิดก็ง่ายๆเลยว่ขอให้ความเสียหายเกิดขึ้นในขณะที่ดูแล ไม่ว่าจะการดูแลนั้นจะเป็นการดูแลเป็นประจำ หรือเป็นครั้งคราวก็ตาม ฟังดูอาจโหดร้ายนะค่ะ แต่ก็เช่นเดิมค่ะ ดิฉันยังยืนยันในประโยคสุดคลาสสิกอีกครั้งว่า โลกก็ไม่ได้โหดร้ายเช่นนั้นเสมอไป เพราะถ้าผู้ดูแล พิสูจน์ได้ว่าตนได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรแล้ว ก็ไม่ต้องไปรับผิดชอบด้วย แต่เมื่อใดก็ตามที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าตนได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรในการดูแลแล้ว แน่แน่นอนว่าจะต้องรับผิดชอบอย่างแน่แท้ และการดูแลอย่างไรที่จะทำให้เราไม่ต้องรับผิดหรือแบบใดที่จะทำให้เราต้องรับผิด เรามาดูพร้อมๆกันเลยค่ะ

ตัวอย่างแรก เข้าวันเกิดเหตุ ครูได้เก็บเอาไม้กระบอกพลูที่เด็กนักเรียนเล่นมาทำลายและห้ามไม่ให้เล่น ต่อไปตอนหยุดพักกลางวันนักเรียนคนหนึ่งได้เล่นกระบอกพลูที่นอกห้องเรียนไปโดนนัยน์ตานักเรียนอีกคนหนึ่ง บอดพฤติกรรมเช่นนี้ครูได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรแล้วเหตุที่เกิดละเมิดเป็นการนอกเหนืออำนาจและวิสัยที่ครูจะดูแลให้ปลอดภัยได้ครูจึงไม่ต้องรับผิด (ฎีกา ๓๕๖/๒๕๑๑) ผู้ไร้ความสามารถเป็นเพื่อนน้องชายของนายแดง ผู้ไร้ความสามารถได้อาศัยอยู่กับนายแดงพี่ชายเป็น เวลา ๙ ปี อีกทั้งนายแดงส่งเสียให้เล่าเรียน ทั้งหลังเกิดเหตุ เมื่อมีการตกลงชดใช้ค่าเสียหายที่สถานีตำรวจก็ได้ระบุในข้อตกลงว่า นายแดงเป็นผู้ปกครองของผู้ไร้ความสามารถ จึงถือได้ว่าผู้ไร้ความสามารถ อยู่ในความดูแลของนายแดง ดังนั้น เมื่อนายแดง ไม่ได้ใช้ความระมัดระวังดูแลตามสมควรจนผู้ไร้ความสามารถไปก่อความเสียหาย นายแดงจึงต้องรับผิดชอบร่วมกับผู้ไร้ความสามารถ (ฎีกา ๓๗๔๔/๒๕๓๗) **ตัวอย่างที่สอง** ยายดำเป็นเพียงเจ้าของหอพักที่ผู้ไร้ความสามารถเช่าอยู่ และเป็นผู้ใช้ให้ผู้ไร้ความสามารถ ขับรถยนต์คันเกิดเหตุไปเพื่อกิจธุระของตนเท่านั้นถือไม่ได้ว่ายายดำ เป็นบุคคลผู้รับดูแลผู้ไร้ความสามารถไว้ เพราะเจ้าของหอพักมีหน้าที่เพียงดำเนินการหอพักและควบคุมการเข้าพักในหอพักเท่านั้น ไม่ใช่ผู้ดูแล (ฎีกา ๑๒๐๖/๒๕๓๕) วันเกิดเหตุผู้ไร้ความสามารถ ได้ทำให้เกิดไฟไหม้รถบรรทุกสิบล้อของผู้เสียหาย โดยไม่ปรากฏข้อเท็จจริงอย่างหนึ่งอย่างใดว่านายฟ้าผู้ดูแล มิได้ใช้ความระมัดระวังดูแลผู้ไร้ความสามารถ ตามสมควรหรือปล่อยปละละเลย แม้ได้ความว่า วันเกิดเหตุผู้ไร้ความสามารถ ชื้อไฟแช็กแก๊สจากร้านค้าและนำมาจุดเล่นกันบริเวณที่เกิดเหตุ แต่ไม่มีพยานหลักฐานมาสืบเพื่อแสดงให้เห็นว่าวันเกิดเหตุนายฟ้าผู้ดูแล มิได้ใช้ความระมัดระวัง หรือรู้เห็นกับการที่ผู้ไร้ความสามารถ ชื้อไฟแช็กแก๊สและนำมาจุดเล่นจนเกิดเพลิงลุกไหม้ หรือเคยรู้เห็นว่ามีการเล่นไฟแช็กแก๊สแล้วไม่ดูแลห้ามปราม จึงยังไม่มีน้ำหนักเพียงพอว่านายฟ้าไม่ใช้ความระมัดระวัง (ฎีกาที่ ๑๘๐๓๓/๒๕๕๗)

หลังจากได้อ่านเรื่องราวมาถึงสามกรณี ท่านผู้อ่านคงเริ่มคิดคล้อยตามกับดิฉันแล้วใช่ไหมคะ แน่แน่นอนว่า ในเมื่อนายจ้างเป็นผู้มีสถานะทางสังคมหรือการเงิน หรือโอกาสมากกว่าลูกจ้าง หรือกรณี ผู้เยาว์ คนวิกลจริต หรือ ผู้ไร้ความสามารถ ซึ่งเป็นผู้หย่อนในความรับผิดชอบชั่วดี บุคคลกลุ่มนี้คือบุคคลที่ต้องได้รับการเอาใจใส่ดูแลเป็นพิเศษจากผู้มีหน้าที่ดูแล ฉะนั้น จึงสมควรที่ผู้ดูแลใกล้ชิดจะต้องใส่ใจให้มากยิ่งขึ้นกว่าการดูแลตามปกติทั่วไป เมื่อความเสียหายเกิดขึ้นจากความไม่ใส่ใจตามสมควรสำหรับคนที่มีหน้าที่ดูแล ย่อมเป็นธรรมดาที่ถือว่าผู้ดูแล ก็มีส่วนผิดด้วย ไม่มากก็น้อย เรื่องนี้ผู้ดูแลก็ควรได้รับกรรมจากการกระทำของผู้ที่อยู่ในความดูแลเช่นกัน

สุดท้ายนี้ะคะ อธิบายมาเสียยืดยาว ข้อคิดจากเรื่องนี้ไม่ได้มีอะไรมาก หากแต่กฎหมายทั้งปวงล้วนถูกตราขึ้นเพื่อรักษาความสงบ และความผาสุกสวัสดิ์ของสังคม โดยการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของคนในสังคม ให้ร่วมเป็นฟันเฟืองเล็กๆ ที่จะสร้างประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่ ในเมื่อสังคมยังมีคนอื่นอีกหลายคนที่ยังมีสถานะทางสังคม ที่ด้อยกว่า หรือหย่อนสติสัมปชัญญะ หรือความสามารถซึ่งเหลือวิสัยที่เราจะควบคุมมิให้เกิดขึ้นมาได้ กฎหมาย จึงต้องกำหนดให้บุคคลผู้มีความเกี่ยวพันตามธรรมชาติตามสัญญา หรือใครก็ตามที่มีสามารถรับผิดชอบที่ดีกว่า ได้ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ที่ด้อยกว่า และสิ่งนี้เองได้กลายเป็นหน้าที่ ซึ่งมีใช้เพียงหน้าที่ต่อส่วนตัว แต่มันคือหน้าที่ต่อสังคม แต่อย่างไรก็ตาม แม้กฎหมายได้กำหนดความรับผิดชอบไว้ดังตัวอย่าง แต่ก็อย่างที่ว่า โลกไม่ได้โหดร้ายเสมอไป มีหลักก็ต้องมีข้อยกเว้น ดังนั้น แม้เราอาจต้องรับผิดชอบในการกระทำ ความเสียหายของผู้อื่น แต่ข้อยกเว้น ก็มีให้เสมอสำหรับผู้ตั้งใจทำหน้าที่ตามสมควรแก่กรณีแล้วแต่ยังมีความเสียหาย หากจะกล่าวว่ามีแม้ความผิดของเขา เราต้องร่วมรับผิดชอบ แต่ก็อยู่ภายใต้กรอบที่สมดุล ก็คงไม่ผิดมากนัก และไม่ได้ขัดต่อหลักที่ว่ามนุษย์มีกรรม เป็นของของตนแต่อย่างใด